

KUR'AN'DAKİ TEŞBİHLERDEN

"KADINLARINIZ SİZİN TARLANIZDIR..."

Yrd. Doç. Dr. Hidayet AYDAR*

Öteden beri -belki de insanlığın ilk dönemlerinden itibaren- varlıkları birbirine benzetme geleneği varolagelmıştır. Öyleki, bu iş, daha sonraki zamanlarda kuralları olan bir bilim haline gelen edebiyatın belli bir disiplini olmuş ve "Teşbih" adı altında Edebiyat ilmindeki yerini almıştır.(1) Pek çok şair ve edip, varlıkları birbirine benzetmeyi sanatlarının "ince bir noktası" olarak görmüş, hatta zamanla en iyi benzetmeyi yapmak, sanatta üstünlük sebebi dahi sayılmıştır. Kimi, mevzubahis ettiği objeyi, insanların üstün bir değer attığı veya takdirettiği bir takım nesnelere benzeterek o objeyi övmüş, kimi de insanların nazarında çirkin ve kötü olarak bilinen varlıklara benzeterek onu yermiştir.

Şüphesiz ki, en çok benzetmelere mevzubahis olan varlık insandır. Her ne kadar "aslan" gibi bazı güçlü varlıklara erkeklerin benzetildiği vaki olmuşsa da, daha ziyade teşbihe konu olan "kadın"dır. Bu kadın kimi zaman bir "anne" ama çoğu zaman da sevilen bir kadın, yani "sevgili"dir. Diğer ülke edebiyatçıları gibi Türk şair ve edipleri de sevdikleri kadını, bazen güneş, ay, yıldız gibi gök cisimlerine; bazen gül, karanfil, nergis, sümbül... gibi daha pek çok çeşidi olan çiçek türlerine; bazen de ceylan, suna, güvercin, keklük gibi hayvan çeşitlerine benzetmişlerdir.(2) Özellikle Arap şair-

lerinin yaptığı gibi, Teşbihte mübalağa yapılarak, bu varlıkların sevilen varlıklara da benzetildiği olmuştur. Sevdiğinin güzelliğini ifade ederken, "güneş sana benziyor", "ay ışığını senden almıştır", "mor menekşe senden almış kokuyu" vs. denilerek, sevilene taltif edilmiştir.(3)

Teşbih, edebiyatın vazgeçilmez bir unsuru ve sanattaki ölçüyü gösteren en önemli kriterlerden biri (4) olunca, en büyük edebî eser olan Kur'an'ın bundan müstağni kalması doğru olmazdı. Madem ki O edebiyatın şaheseriydi, o halde teşbihte de bu özelliğini kanıtlamalı ve en güzel benzetmeleri bünyesinde ihtiva etmeliydi. Kur'an'ı Kerim bu nazarla, incelendiğinde, O'nda harikulade benzetmelerin yapıldığı görülecektir.(5) Üstelik, pek çok sanatkarın teşbihi, sadece bir özellik taşıırken, Kur'an'ın benzetmelerinde pek çok özellik ve hikmet mevcuttur.(6) Kur'an sadece teşbihte mübalağa yapmak için benzetme yapmamıştır; O pek çok gerçeği insanları hayrette bırakacak bir güzellikte ifade etmek ve bu yolla başka hikmetlere de dikkat çekmek için benzetme yapmıştır. Kur'an'ın, benzetmeye konu edilen varlığı, teşbihte mübalağa yaparak sevgisini kazanmak veya onu yererek intikam almak gibi bir gayesi yoktur; O'nun gayesi bu yolla imani hakikatleri kendi şanına yakışır bir güzellikte beyan

*İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğretim üyesi

etmektedir. O açıdan, Kur'an'daki teşbihleri incelerken bu noktayı gözardı etmemek lazımdır. Bu perspektifle bakıldığında öyle zannediyoruz ki, Kur'an'daki teşbihler daha iyi anlaşılacak ve ondaki hikmetler daha kolay idrak edilecektir.

Aksi bir bakış açısı, bu benzetmeleri anlamayı ve onlardaki incelikleri kavramayı güçleştirecek, hatta problem doğuracaktır. Nitekim yazımıza mevzu etmek istediğimiz şu Kur'anî benzetme böyledir: "*Kadınlar sizin tarlanızdır; O halde tarlanıza nasıl giderseniz öyle varın.*"(7) Süleyman Ateş'in (8) bu şekilde çevirdiği ayeti, diğer mütercimlerimiz de aşağı yukarı aynı şekilde tercüme etmişlerdir. Bunlardan birkaçını vermekte fayda mülahaza ediyoruz. "*Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilererseniz öyle varın.*"(9) "*Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlalarınıza istediğiniz gibi gelin.*"(10) "*Kadınlarınız sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın.*"(11) "*Kadınlarınız sizin (ürün veren, insan yetiştiren) tarlanızdır; tarlanıza nasıl isterseniz (öylece) gelin.*"(12) "*Kadınlarınız sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza dilediğiniz şekilde varın.*"(13) "*Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Artık tarlanıza istediğiniz gibi varın.*"(14)

Kur'an'ı Kerim'i nazmen çeviren, fakat çevirisi Diyanet İşleri Başkanlığınca sakıncalı bulunup tavsiye edilmeyen (15) Rıza Çiloğlu da ayete şöyle mana vermiştir:

"Kadınlarınız sizin tarlanızdır, oraya dilediğiniz gibi gelin, iyi bir maya tutturun..."

Ünlü müfessirimiz Muhammed Hamdi Yazır ise, ayeti "*Kadınlarınız sizin için bir harsdır, o halde harsinize nasıl isterseniz varın*"(17) şeklinde tercüme etmiştir. Yazır, tercümede mana vermiyip aynen kullandığı "hars" kelimesini, tefsir kısmında "hars, esasen ziraat gibi

ekin demek olup, ekin yeri, mezrea manasına isim de olur ki burada bu mânâyadır"(18) diyerek açıklamış ve tarla manasına geldiğini izah etmiştir. Hasan Basri Çantay'ın meali de bu pareleledir: "*Kadınlarınız sizin (evlad yetiştiren) tarlanızdır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi gelin.*"(19)

Görüldüğü gibi mütercimlerimizin tümü ayeti birbirine yakın ifadelerle çevirmiş ve hepsi ayetin aslında geçen "hars" kelimesine "tarla" diye anlam vermişlerdir. Oysa, Kur'an'da bir yerde "tahrusun" (20) şeklinde fiil, on yerde "harsun"(21) şeklinde masdar ve üç yerde de "kum"(22) ve "he"(23) zamirine bitişik olarak yine masdar şeklinde olmak üzere toplam ondört yerde kullanılan bu kelime, sözünü ettiğimiz ayet hariç, diğer ayetlerin hepsinde "ekin" manasında olduğu belirtildikten sonra, ayette bu ifadenin, muzaafın hazfı ile geldiği, açık halinin, "nisaukum mevdiu harsikum" yani kadınlarınız sizin ekin ektiğiniz alanınızdır şeklinde olduğu kaydedilmiştir.(24) Yine burada teşbih yapıldığı ve bundan dolayı "Kadınlarınız sizin tarlanızdır"denilmiş olabileceği de söylenmiştir.(25) O halde bu ayette kadının tarlaya benzetildiği bir vakaadır. Nitekim müfessirler de kelimeye bu manayı yüklemişler ve ayetteki ifadeden kastın, kadını tarlaya benzetmek olduğunu söylemişlerdir. Mesela, İbn Kesir'in verdiği bilgilerden ve naklettiği hadislerden (26) bu anlamı çıkarmak mümkündür. en-Nesefi ise, bunun, kadının tarlaya benzetilmesi konusunda bir teşbih olduğunu açıkça zikretmektedir.(27)

Çağdaş müfessirlerden el-Mevdudî (28), Seyyid Kutub (29), Mehmed Vehbi (30) ve Muhammed Ali es-Sabuni (31) de tefsirlerinde kadın ve tarla arasındaki teşabühe dikkat çekmişlerdir. En son yayımlanan tefsirlerden biri olan Süleyman Ateş'in tefsirinde de kadın ile

tarla arasındaki benzeşme üzerinde durulmaktadır.(32)

Esasen dil bilimciler de kelimeyi bu manada kullanmışlardır. Nitekim el-Cevheri (33), ez-Zebidi (34), İbn Manzur(35) gibi ünlü Arap filologları, daha başka manaları yanında kelimenin bu anlamına da işaret etmiş ve sözü geçen ayette bu anlamda kullanıldığını belirtmişlerdir. Kur'an'daki garip kelimeleri şerh ve beyan etmekle meşhur olan er-Rağib el-İsfahani de buna temas etmiştir.(36) Bütün bu bilgiler, ayette kadının tarlaya benzetildiği konusundaki vakıayı pekiştirmektedir.

Eğer bu teşbih, insanların teşbihten güttükleri gayeyle bir tutularak değerlendirilirse, kimileri tarafından eleştirilecek ve hoş karşılanmayacaktır. Nitekim, böyle bir anlayışla hareket eden bazı insanlar, bu ayeti bahane ederek, Kur'an'ın kadına hakaret ettiğini ve onu küçümsediğini iddia etmiştir. Daha önce görev yaptığım bir lisede, Felsefe derslerine giren bir öğretmenin elinde Kur'an'la sınıflara girdiğine ve öğrencilere bu ayeti okuyarak, Kur'an'ın -güya- kadınları nasıl küçümsediğini izah etmeye çalıştığına şahit olmuştum. Turan Dursun (37), İlhan Arsel (38), Erdoğan Aydın ve daha başka yazarlar da eserlerinde bu ayeti gündeme getirerek eleştiriler yapmışlardır. Hatta ihlas ve samimiyetlerinden asla şüphe etmediğimiz zatların dahi, bazen buradaki teşbih yüzünden bazı yakışıksız sözler söyledikleri olmaktadır. Nitekim bir süre önce (28 Mart 1996) düzenlenen bir panele, panelist olarak katılan değerli araştırmacı Düccane Cündioğlu, ayetteki (ekin, ürün, kültür) anlamlarına gelen hars kelimesinin tarla olarak Türkçe'ye çevrilmesini doğru bulmadığını söylemişti. "Hiçbir Türk kadını kendisine tarlam diyen kocasına memnuniyetini izhar etmez. Oysa bir çiçek türü ile hitap edilen her kadın bundan memnuniyet duyar" demişti.

Ayetteki teşbih bu mantaliteyle değerlendirilirse, bu düşünce doğru ve haklı olabilir. Kadının tarlaya benzetilmesinde herhangi bir iltifat bulunmamaktadır. Oysa ki bu Kur'an'ın bu teşbihle kadına iltifat etme veya onu yerme gibi bir gayesi yoktur. O daha evvel de belirttiğimiz gibi, bir vakıayı tesbit, bir realiteyi tavzih açısından bu teşbihi yapmıştır. Nüzul sebebine bakıldığında da bu farkedilecektir. Kur'an, yahudilerin cinsi temas konusundaki saçma sapan fikirlerini çürütmek ve müslümanların bu konudaki sorularına açıklık getirmek gayesiyle bu ince teşbihi yapmıştır. (40) Kur'an her konuda olduğu gibi bu konuda da şanına yakışır bir üslup kullanmış ve edebi değeri yüksek bir benzetmeyle meseleyi tavzih etmiştir. Edebiyattan anlayan herkes, Kur'an'ın bu konudaki üstünlüğünü takdir ve itiraf etmek zorunda kalacaktır. Nitekim Arap dili ve edebiyatı konusunda çok önemli bir mevkiye sahip olan ve aynı zamanda ünlü bir müfessir olan ez-Zemahşeri, bu ayeti tefsir ederken bu teşbihin çok latif ve güzel bir kinaye olduğunu belirterek müslümanların da birbirleriyle olan muhavere ve mükâlemelerinde böyle ince ve kibar benzetmeleri isti'mal etmeleri gerektiğini söylemektedir.(42)

Kur'an'daki edebi sanatları çok güzel bir şekilde serdeden ve bu konuda müstakil bir eser yazan Seyyid Kutub, sözünü ettiğimiz ayeti incelerken, burada çok ince bir kinayenin olduğuna işaret etmektedir.(43)

Dr. Subhi es-Salih de, teşbihin bir türü olan kinayeyi açıkladıktan ve onun remiz ve ima yolu ile bir şeyi açıklamada en beliğ üslub olduğunu belirttikten sonra, bir şeyi sarahaten zikretmenin uygun olmadığı yerlerde, Kur'an'ın remiz ve ima yoluna başvurduğunu açıklıyor ve konumuz olan ayeti buna örnek gösteriyor. Yüce Allah, kadın ile erkek

arasındaki cinsi temasını ifade ederken, - bize de ifadelerimizde numüne olacak şekilde- teeddüben "hars" kelimesini kullanmış ve cinsi münasabeti böyle bir remizle izah etmiştir. Aynı incelik başka ayetlerde de vardır.(44)

Nitekim, başka bir ayette erkek gibi kadın da elbiseye benzetilmiştir. "Onlar sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbisesiniz."(45) Eğer yukarıda sözünü ettiğimiz beşeri teşbihlerde hedeflenen bu gavayla bu benzetme değerlendirilirse, yine eleştirilecek yönler bulunur. Oysa hikmet arayan bakışlarla bu ayetler incelendiğinde bütün bu ayetlerde ve onlardaki benzetmelerde pek çok nükteler, derin ve ince manâlar müşahade edilecektir. Kadın tarlaya benzetilmekle ve ona istenilen şekilde yaklaşılması belirtilmekle, kadın ve erkeğe, meşru olmak kaydıyla cinsi münasebet konusunda geniş bir imkan sağlanmıştır. Nitekim, ayetle ilgili yorumlarda bu imkanlardan bahsedilmiş, cinsi münasebette izin verilen şekiller belirtilmiştir. (46) Bu pozisyonlar, bugün sağlıklı bir cinsel yaşamı kendisine konu edinen doktorlar ve araştırmacılar tarafından da tavsiye edilmekte, böylece karı-koca arasında cinsi doyumun ve tatminin sağlanmasıyla paralel olarak, hem sağlıklı bir cinsel yaşamın, hem de evli çiftler arasındaki bağlılığın temin edileceği söylenmektedir. Buna bağlı olarak gerek birey, gerekse toplum bazında daha başka güzelliklerin de çıkarılabileceği ifade edilmektedir.(47) Kadının erkek için, erkeğin de kadın için bir örtü olduğunu belirten ilahi ifadeden de (48) bu meyanda hikmetler ve parlıklar çıkarmak müm-kündür.

Öte yandan bu benzetmeyle, pek çok müfessirimizin de belirttiği gibi cinsi temâstan gayenin, sadece şehvi duyguları tatmin etmek değil, bilhassa nesli devam ettirmek olduğu ifade edilmiştir.(49) Kur'an bu benzetmeyle

insana, cinsi temasla, ürün elde etmek maksadıyla tarlaya tohum serpen bir çiftçinin alemini yaptığını, bu işlemin sonucunda "evlad" denen en tatlı ürünün hasıl olacağını hatırlatarak, ona bu düşünceyle hareket etmesini söylemektedir. İlgili ayetin devamında "Kendiniz için geleceğe yönelik hazırlık yapın" denilmek suretiyle, bu eylemin aynı zamanda geleceğiyle de alakalı olduğu hatırlatılmaktadır. Alimlerimiz buna istinaden, cinsi temas esnasında bir ibadet anlayışı ile hareket edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bununla ilgili bazı prensipler vaz'etmişlerdir.(50) Hatta, ayetin bu kısmını "Nefisleriniz için (besmeleyi, duayı...) öne alın" şeklinde tefsir ve tercüme edenler dahi olmuştur.(51) Erkeği kadın için, kadını da erkek için bir elbise olarak değerlendiren ayet de, bu şekilde ikisinin birbirlerini sarıp sarmalamak suretiyle kötülüklerden koruduğunu izhar etmeyi istihdaf etmiştir.(52)

Kur'an kadını tarlaya benzetmekle, esasında bu konuda yapılacak teşbihin en güzelini ve en belîğini yapmıştır. Kadını gül, sümbül, lale, menekşe, nergis... gibi çiçek türlerinden birine, yahut keklik, suna, ceylan vb. hayvan türlerinden birine benzetseydi, bu sadece basit bir teşbih olur, fazla edebi bir özellik taşımazdı. Üstelik yukarıda sözünü ettiğimiz incelikleri de ihtiva etmezdi. Esasen -daha önce de belirttiğimiz gibi- bu tür benzetmeleri birçok şair yapmıştır. Ayrıca, zerafet ve letafet ifade ettiği söylenen bu benzetmeler, zaman zaman eleştirilere de konu olmuştur.(53) Nitekim, "ben yarime 'gül' demem; güllün ömrü az olur" denmiştir. Diğer benzetmeler de bu noktadan eleştiriye açıktır. Oysa "tarla" için -en azından bu noktada- böyle bir eleştiri söz konusu olamaz. O daha uzun ömürlü olduğu gibi, kendisindeki oluşu itibarıyla de kadına

çok benzemektedir. Tarlaya ekim zamanında tohum serpilir, uzun süre toprağın altında bir takım evreler geçiren tohum, zamanı gelince toprağı delerek, ufacak bir filiz olarak dünyaya gelir. Güneşle, havayla doğrudan temas kurar. Gün begün gelişir, gelişir... Bir süre sonrada olgun bir bitki haline gelir. Tıpkı kadının rahmine serpilene sperm gibi. O da ana rahminde bir çok evreler geçirir: önce nufta, sonra alaka, daha sonra da muğda... Yaratılışı belli belirsiz bir çignemlik et parçası iken, ilahi bir mucize olarak vücud bulan kemiklerin oluşmasıyla başlayan şekillenme... Kalb, mide, ciğerler, damarlar gibi iç; baş eller, ayaklar, parmaklar gibi dış organların oluşması... Ve diğer safhalar... Bir süre sonra, o da minnacık bir yavru olarak dünyaya gözlerini açar.(54) Bambaşka bir hayata merhaba der.(55) Tıpkı bir tohum gibi. Burada kadın ve tarla arasında ne kadar büyük bir benzerliğin olduğu aşıkardır. İkisinin içinde meydana gelen oluşum ve bu oluşumun sonucu olan ürün ve çocuk.. Çiftçinin ürün, anne-babanın çocuk için çalışmaları.. Mahsülün çiftçiyi, çocuğun ebeveynini hoşnud ve memnun etmesi... Bütün bunlar bu ayette ne muazzam bir teşbihin yapıldığını hayretler içinde gözler önüne sermektedir.(56) Daha başka pek çok açıdan da aralarında önemli benzerlikler kurmak mümkündür. Ancak biz bu kadarıyla iktifa edeceğiz

Öte yandan, ayeti tefsir eden bazı müfessirlerimiz, burada külden cüz'ün kasdedildiği düşüncesiyle, her ne kadar kadın tarlaya benzetilmişse de kasıt, kadının kadınlık uzvudur; tarlaya benzetilen odur, demişlerdir. Nitekim, Hamdi Yazır, "Bu tabirle, kadının kadınlık uzvu bir yere, erkeğin nuftesi tohuma, doğacak çocukta bitecek hasıllata teşbih edilerek bir istiare yapılmış"(57) demektedir. Daha başka pek çok müfessir ve dil bilimcisi de burada kadının tarlaya

teşbih edilmesiyle, esasında kadının kadınlık organıyla tarla, nufta (sperm) ile tohum ve çocuk ile ürün arasında bir benzerliğin kurulmak istendiğini ifade etmişlerdir.(58)

Esasen tarla ve onun menbaı olan toprak, bizim kültürümüzde de benzetmelere konu olmuştur. "Toprak ana", "toprağın oğlu" gibi deyimler, Anadolu-muzda kullanılmaktadır. Hz. Ali'ye Peygamberimiz tarafından toprağın babası anlamına gelen "Ebu Turab" lakabının verildiği malumdur. Tasavvuf literatüründe de toprakla ilgili benzetmeler yer almaktadır. Başta Mevlana olmak üzere pek çok tasavvuf erbabı, nasihatleri arasında "tezavuda toprak gibi ol" demişlerdir. Bu ve benzeri tabirler, hem dini, hem de milli kültürümüz açısından tarla ve toprak ile ilgili benzetmelere yabancı olmadığımızı gösteriyor.

Bütün bunların yanında, Arapçada özellikle eski dönemlerde "hars" kelimesinin "kadın" anlamında kullanıldığı da kaydedilmektedir.(59) Nitekim "keyfe harsuke?" diyen Arap, bununla arkadaşının hanımının halini sormak istemektedir. Burada da mecazi bir anlam söz konusudur. (60)

Hal böyleyken, bu ayetteki teşbihten hareketle Kur'an'ın kadına hakaret ettiğini, onu küçülttüğünü iddia etmek, art niyetin ve cehaletin göstergesi, körü körüne bir düşmanlığın neticesidir. Her ne dense Kur'an'daki bu ifade karşısında ateşli birer feminist kesilen bazı yazarlar, kadını, daha çok hakaret ifade eden varlıklara benzeten, fakat kendileri gibi düşünen şairlere kızmaz, hatta onları en büyük edip diye lanse ederler. Nitekim, "Deniz kadın gibidir; hiç inanmak olmaz ha!"(61) diyerek kadınla deniz arasında bir benzerlik kuran, onun da deniz gibi çok tehlikeli olduğunu belirterek, oğluna asla ona güvenmemesini söyleyen Fikret'e ses çıkarmazlar. Bilakis onu en büyük şair

ilan ederler. Yine kadına "kısrağım" diyen, hatta daha da ileri gidip ona "günahım" diyen, "vebalım" gibi sözlerle hitap eden (62) Bedri Rahmi'ye asla itiraz etmezler. Daha da ötesi onun bu şiirini besteleyerek şarkı haline dahi getirirler.

Basit bir mantaliteyle ayetteki teşbihi değerlendirip tenkid etmek, ihtiva ettiği hikmetleri düşünmeden hareket etmek bizce doğru değildir. Kur'an ilahi bir mesajdır. Hz. Peygamber'in en büyük mucizesidir. En önemli mucizevi yönlerinden biri de O'ndaki edebi güzellikler, belagatındaki incelikler fesahatındaki üstünlüklerdir. Kur'an'daki teşbihlere bu adeseden bakmak ve onları bu anlayışla değerlendirmek gerektiği kanaatindeyiz. Bu nazarla ayete baktığımızda ondaki hikmetleri, daha rahat kavramamız mümkün olacaktır. Ayrıca bugün bu tür inceliklerini izhar edebildiğimiz bu ayetin ve benzeri başka ayetlerin, yarın daha başka güzelliklerinin ve inceliklerinin fark edilebileceğini de unutmamak lazımdır. Kur'an, zaman ilerledikçe gençleşen, manaları yenilenen bir ilahi kitaptır... Böyle bir yaklaşım, hem onu daha iyi anlamamızı sağlayacak, hem de O'na olan saygınlığı artıracaktır. Bir müslüman olarak bizlere de yakışan budur.

DİPNOT:

- 1) Teşbih için bk. Nihat,31.
- 2) Örnekler için bk. Cebeci, 716-723; Dilçin, 70,74,110-113,338,408,413.
- 3) Bunlar ve başka örnekler için bk. A. Carım-M.Erim, 59-68;Cebeci,716-723.
- 4) Bk. Nihat,39.
- 5) Bazı örnekler için bk. Şeyhun, 91-102; es-Saalibi,5-6; el-Cürcani,10-11; Kutub, Kur'an'da Ed. Tas. muht. sayf.
- 6) Bk. es-Suyuti, II/ 36-49;es-Salih,330.
- 7) el-Bakara, 2/223.
- 8) Meal,34.
- 42) en-Nefesi,I/112.
- 43) Kutub, Kur'an'da edebi Tasvir,134.

- 9) Ali Özek ve arkadaşları, Medine baskısı,34; TDV baskısı 34.
- 10) H. Atay-Y.Kutluay, DİB yay.34.
- 11)H.Karakaya ve arkadaşları, Çağ yay. 36.
- 12) C.Yıldırım,36.
- 13) Y.N.Öztürk,45.
- 14) A.R.Sağman.59.
- 15) Akdemir,74.
- 16) Çiloğlu.39.
- 17) Yazır,II/775.
- 18) Yazır,II/777.
- 19) Çantay,I/60.
- 20) el-Vakıa,56/63.
- 21)el-Bakara,2/71.205,223;Al-i İmran,3/14.118.Diğerleri için bk. Abdülbaki,196.
- 22) el-Bakara,2/223, el-Kalem,68/22.
- 23) eş-Sura,42/20.
- 24-25) es-Sabuni, Revaiu'l Beyan,I/292.
- 26) Tefsiru'l Kur'ani'l-Azim, I/380-389.
- 27) Tefsiru'n-Nesefi (Medarik),I/111.
- 28)Tefhimu'l Kur'an, I/139,241 nolu paragraf.
- 29) Fİ Zilalil Kur'an, I/500.
- 30) Hülasatu'l Beyan,I
- 31)Safvetu-t Tefsir, I/142-143;Revaiul Beyan, I/292-293.
- 32) Ateş, Kur'an'ı Kerim Tefsiri,I/320.
- 33) Bk. es-Sılah Tacu'l Lügati ve Sıhahu'l Arabiyye,I/297(h-r-s maddesi).
- 34)Bk. Tacu'l Arus. V/214-221 (h-r-s maddesi).
- 35)Bk. Lisanu'l Arap, II/134-137 (h-r-s maddesi)
- 36) el-Müfredet,112.
- 37) Din Bu 3/164-165.
- 38) Şeriat ve Kadın, 232-234.
- 39) İslamiyet Gerçeği 3/322.
- 40)el-Buhari, Tefsuru's-Sure 2,39; Müslim,Nikah,19,Hadis No:118;Ebu Davut,Nikah,44-45,hadis No:2163-2164; el-Vahidi,77/80.
- 41) ez-Zemahşeri,I/362.
- 44) es-Salih,330.
- 45) el-Bakara,2/187..

- 46) İbn Kesir, I/380-389; en-Nefesi, I/112; el-Vahidi, 77-80; es-Sabuni, Safvet, I/142; ay.mü. Revaiu'l Beyan, I/297; Gazali, III/419; Erzurumlu İbrahim Hakkı, 367; Yeni-el-Kayapınar, VIII/310-314; Demircan, I/176-177.
- 47) Demircan, 178; Çalışlar, 103-104.
- 48) el-Bakara, 2/187.
- 49) en-Nefesi, I/112; es-Sabuni, I/142.
- 50) Gazali, III/416-417; İşler, 88-89; Demircan, II/41, 109.
- 51) ez-Zemahşeri, I/362; Demircan, II/169.
- 52) İbn Kesir, I/317; es-Sabuni, Safvet, I/123; el-Mevdudi, I/118; Yazır, I/670; Ateş, I/266; el-Curani, 10.
- 53) Meydan Larousse, VIII/217. (Gül maddesi)
- 54) Bu safhaların bir kısmı Kur'an'da da

- geçer. el-Hac, 22/5; el-Muminun, 23/13-14.
- 55) Geniş bilgi için el-Bar, 89/143.
- 56) Seyyid Kutub da buna işaret etmektedir. Kur'an'da Edebi Tasvir, 134-135.
- 57) Yazır, II/777. Ayrıca bk. Davudoğlu, VII/323; Yeni-el-Kayapınar, VIII/311.
- 58) ez-Zemahşeri, I/362; es-Sabuni, Revaiu'l Beyan, I/297; ez-Zebidi, V/220; İbn Manzur, II/135.
- 59) es-Saalibi, 6; el-Cürani, 11.
- 60) ez-Zebidi, V/220; İbn Manzur, II/135.
- 61) Tefvik Fikret, "Balıkçılar" adlı şiiri. Şiir için bk. Tanpınar, Türk ve Dünya Klasikleri, 25.
- 62) Bedri Rahmi Eyüboğlu, "Karadut" adlı şiiri. Şiir için bk. Kaplan, II/117-118; Behramoğlu, I/304-305.